

Sygn. akt III CSK 6/05

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 10 lutego 2006 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Józef Frąckowiak (przewodniczący)

SSN Kazimierz Zawada

SSN Grzegorz Misiurek (sprawozdawca)

Protokolant Bożena Kowalska

w sprawie z powództwa H.W., A.O., Z.J. i J.J.

przeciwko Skarbowi Państwa - Ministrowi Spraw Wewnętrznych i Administracji
oraz Ministrowi Skarbu Państwa

o odszkodowanie,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 10 lutego 2006 r.,

skargi kasacyjnej strony pozwanej Skarbu Państwa - Ministra Spraw Wewnętrznych
i Administracji

od wyroku Sądu Apelacyjnego

z dnia 10 lutego 2005 r., sygn. akt [...],

I. uchyla zaskarżony wyrok i zmienia wyrok Sądu Okręgowego w L. z dnia 13 września 2004 r. w ten sposób, że zasądza od pozwanego Skarbu Państwa - Ministra Skarbu Państwa na rzecz powodów Z.J., J.J. i A.O. kwoty po 21 644,33 zł. (dwadzieścia jeden tysięcy sześćset czterdzieści cztery złotych trzydzieści

trzy grosze) oraz H.W. kwotę 8 712 zł. (osiem tysięcy siedemset dwanaście) z ustawowymi odsetkami od dnia 2 lutego 2000 r.;

II. oddała apelację w pozostałej części;

III. oddała skargę kasacyjną w pozostałym zakresie i zasądza od pozwanego Skarbu Państwa - Ministra Skarbu Państwa na rzecz powodów 1 800 zł. tytułem zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Sąd Okręgowy w L. wyrokiem z dnia 13 września 2004 r. zasądził od pozwanego Skarbu Państwa – Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji na rzecz powodów Z.J., J.J. i A.O. kwoty po 21.644,33 zł oraz na rzecz powódki H.W. kwotę 8.712 zł – z ustawowymi odsetkami od dnia 2 lutego 2000 r., oddalił powództwo w pozostałej części i orzekł o kosztach procesu. Sąd ten ustalił, że powódka H.W. od 1938 r. pozostawała w związku małżeńskim z R.J. Z małżeństwa tego urodziło się troje dzieci, powodowie Z.J., J.J. i A.O. W dniu 28 września 1945 r. małżonkowie J. zostali zatrzymani, a następnie aresztowani przez funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego. Zajmowane przez nich mieszkanie wraz ze znajdującymi się w nim przedmiotami zostało zajęte i zaplombowane przez funkcjonariuszy wymienionego Urzędu. Mieszkanie zostało opróżnione z całego wyposażenia i innych ruchomości. Rzeczy te znalazły się w dyspozycji Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego. H.W. (wówczas J.) wyrokiem Wojskowego Sądu Rejonowego w L. z dnia 23 listopada 1946 r., skazana została na karę trzech lat pozbawienia wolności oraz pozbawienia praw publicznych na okres dwóch lat. R.J. wyrokiem Wojskowego Sądu Okręgu W. z dnia 19 marca 1946 r., skazany został na łączną karę śmierci i karę utraty praw publicznych, obywatelskich i honorowych na zawsze. Orzeczono też wobec niego przepadek

całego mienia na rzecz Skarbu Państwa. W części dotyczącej kary śmierci wyrok został wykonany. Postanowieniami Wojskowego Sądu Okręgowego w W. z dnia 21 grudnia 1995 r. i z dnia 17 czerwca 1997 r. oraz Sadu Okręgowego w L. z dnia 31 stycznia 1992 r., stwierdzono nieważność wymienionych wyroków skazujących.

Spadek po R.J. nabyli z mocy ustawy powodowie Z.J., J.J. oraz A.O. w 1/3 części każdy z nich, zaś powódka H.W. nabyła prawo dożywocia na 1/4 części spadku. Powodowie nie odzyskali żadnego z przedmiotów zajętych w dniu 28 września 1946 r. Dopiero po wytoczeniu rozpoznawanego powództwa o zapłatę kwoty 113.906 zł, stanowiącej równowartość utraconego majątku, dowiedzieli się, że brak jest jakichkolwiek dokumentów potwierdzających wykonanie kary przypadku mienia orzeczonej wobec R.J.

W tak ustalonym stanie faktycznym Sąd Okręgowy przyjął, że zajęcie mienia aresztowanych małżonków nastąpiło poza tokiem prowadzonych przeciwko nim postępowań karnych. Było więc ono wynikiem bezprawnego działania funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego, przy czym działanie to nie zostało usankcjonowane zapadłym w dniu 19 marca 1946 r. wyrokiem skazującym R.J. Roszczenia powodów nie mają usprawiedliwionej podstawy w art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz. U. Nr 34, poz. 143 ze zm.). Znajdują one natomiast oparcie w przepisach art. 1 i 3 ustawy z dnia 15 listopada 1956 r. o odpowiedzialności Państwa za szkody wyrządzone przez funkcjonariuszy państwowych (Dz. U. Nr 54, poz. 243) w zw. z art. XXVI przepisów wprowadzających kodeks cywilny z 1964 r. Jednostką organizacyjną właściwą do reprezentowania Skarbu Państwa w niniejszej sprawie jest Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji. Jakkolwiek roszczenia powodów uległy przedawnieniu z mocy art. 6 powołanej wyżej ustawy z dnia 15 listopada 1956 r., to podniesiony w tym zakresie przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji zarzut – w świetle art. 5 k.c. – nie zasługuje na uwzględnienie.

Łączna wartość zagarniętego bezprawnie mienia małżonków J. zamknęła się sumą 73.645 zł. Część tego mienia o wartości 62.311 zł stanowiła majątek

odrębny R.J., część o wartości 6090 zł – majątek odrębny H.J. (obecnie W.), a pozostałe składniki o wartości 5.244 zł zostały przez nich nabyte wspólnie. Zasadzając - przy uwzględnieniu powyższego - należne powodom odszkodowania Sąd Okręgowy miał na uwadze przypadające im udziały spadkowe po R.J.

Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 10 lutego 2005 r. oddalił apelację pozwanego Skarbu Państwa - Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji. Opierając się na ustalonych przez Sąd pierwszej instancji okolicznościach faktycznych Sąd Apelacyjny zakwestionował wysnuty na ich podstawie wniosek o braku związku pomiędzy prowadzonymi przeciwko małżonkom J. postępowaniami karnymi, a zajęciem i usunięciem z ich mieszkania znajdujących się tam ruchomości. Wskazał przy tym, że istnienie takiego związku potwierdza materiał zgromadzony w aktach spraw karnych, z którego jednoznacznie wynika, iż w dacie dokonania zajęcia mienia prowadzone już były czynności dochodzeniowe przeciwko aresztowanym. Brak dokumentów dotyczących przejęcia ruchomości obciąża wyłącznie Urząd Bezpieczeństwa Publicznego, którego funkcjonariusze ponosili odpowiedzialność za prawidłowe prowadzenie postępowania karnego. W konsekwencji Sąd Apelacyjny przyjął, że podstawę roszczeń powodów stanowi art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego. Bieg 10 – letniego terminu przedawnienia tych roszczeń rozpoczął się od uprawomocnienia się orzeczeń stwierdzających nieważność wyroków skazujących małżonków J. O przedawnieniu roszczeń dochodzonych pozwem wniesionym w grudniu 1999 r. nie może być zatem mowy. Sąd Apelacyjny uznał, że skoro w konkretnym stanie faktycznym jedynym znanym organem, w którego dyspozycji znalazły się zatrzymane ruchomości był Urząd Bezpieczeństwa Publicznego, to reprezentantem Skarbu Państwa w sporze o zwrot równowartości tych ruchomości pozostaje Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji.

W skardze kasacyjnej opartej na podstawie określonej w art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c. pozwany Skarb Państwa – Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji zarzucił naruszenie, poprzez błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie, przepisów: art. 5 k.c. w zw. z art. 6 ust. 1 ustawy z dnia 15 listopada 1956 r. odpowiedzialności Państwa za szkody wyrządzone przez funkcjonariuszy

państwowych i art. XIII ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Przepisy wprowadzających Kodeks cywilny (Dz. U. Nr 16, poz. 94 ze zm.), art. 8 ust. 2, art. 10 ust. 1 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego w zw. z art. 442 k.c. oraz art. 10 ust. 1 ostatniej z wymienionych ustaw w zw. z art. 67 § 2 k.p.c. Powołując się na tak ujętą podstawę skarżący wniósł o uchylenie wyroku Sądu Apelacyjnego i oddalenie powództwa, bądź też przekazanie sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W pierwszej kolejności rozważenia wymaga zarzut kwestionujący prawidłowość dokonanej przez Sąd Apelacyjny wykładni art. 10 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (dalej: „u.o.u.z.n”) oraz zasadność wyboru tego przepisu jako właściwej podstawy materialnoprawnej do oceny rozpoznawanych roszczeń. Odniesienie się do tego zarzutu niewątpliwie determinować będzie ocenę pozostałych.

Według skarżącego, ustalenie faktu bezprawnego zawłaszczenia mienia należącego do małżonków J. przesądza o tym, że podstawy prawnej roszczenia powodów nie może stanowić art. 10 ust. 1 u.o.u.z.n. Tak sformułowany zarzut nie znajduje żadnego uzasadnienia. Nawiązuje on bowiem do ustalenia Sądu pierwszej instancji wskazującego na zatrzymanie ruchomości należących do małżonków J., niejako przy okazji prowadzonych przeciwko nim postępowań karnych (poza ich tokiem). Tymczasem Sąd Apelacyjny wniosek taki zdecydowanie odrzucił przyjmując, iż związek owego zatrzymania (zajęcia) z prowadzonym wobec aresztowanych dochodzeniem, a później śledztwem, jest ewidentny. Dokonując powyższej oceny Sąd Apelacyjny prawidłowo odczytał znaczenie zawartego w art. 10 ust. 1 u.o.u.z.n. pojęcia „zatrzymanie przedmiotów”. Przyjął, iż obejmuje ono także odebranie uprawnionemu w toku postępowania karnego, przez funkcjonariuszy organu prowadzącego to postępowanie określonych przedmiotów, bez zachowania przewidzianej prawem formy. Takie rozumienie użytego przez

ustawodawcę w powołanym przepisie wyrażenia „zatrzymanie” prezentowane już było - co zresztą dostrzegł Sąd Apelacyjny - w orzecznictwie Sądu Najwyższego (por. uzasadnienie wyroku SN z dnia 29 maja 1997 r., II CKN 741/97, OSNC 1999/2/27) i skład orzekający w pełni je podziela.

Skarżący w sposób całkowicie dowolny przypisał Sadowi Apelacyjnemu zastosowanie art. 10 ust. 1 u.o.u.z.n. w związku z ustaleniem, że „zabór mienia nastąpił w wykonaniu orzeczonej przez Wojskowy Sąd Okręgu W. kary przypadku mienia ...”. Sąd Apelacyjny ustalenia takiego nie poczynił. Stwierdził natomiast, że brak protokołu z czynności zatrzymania ruchomości małżonków J. nie stanowi przeszkody do oceny ich roszczenia przez pryzmat zastosowanego przepisu.

Przedstawiona wyżej ocena zarzutu wadliwego zastosowania przez Sąd drugiej instancji art. 10 ust. 1 u.o.u.z.n. w sposób oczywisty dyskwalifikuje trafność zapatrywania skarżącego wskazującego na zasadność rozpoznania roszczeń powodów w płaszczyźnie unormowań zawartych w przepisach ustawy z dnia 15 listopada 1956 r. o odpowiedzialności Państwa za szkody wyrządzone przez funkcjonariuszy państwowych. Zarzut naruszenia art. 5 k.c. w zw. z art. 6 powołanej ustawy i art. XIII przepisów wprowadzających kodeks cywilny jest więc również chybiony.

Oczywiście błędny jest także pogląd skarżącego, według którego roszczenia przewidziane w art. 10 ust. 1 u.o.u.z.n. podlegają przedawnieniu w terminie określonym w art. 8 ust. 2 u.o.u.z.n. (jednego roku od daty uprawomocnienia się postanowienia stwierdzającego nieważność orzeczenia). Termin ten odnosi się bowiem – co wynika jednoznacznie z powołanych unormowań – jedynie do roszczeń o odszkodowanie oraz zadośćuczynienie za doznaną krzywdę. Roszczenia oparte na art. 10 ust. 1 u.o.u.z.n. mają charakter szczególny. Powstają one w następstwie stwierdzenia nieważności orzeczenia karnego. Nie są one jednak roszczeniami odszkodowawczymi. Prawidłowy jest zatem pogląd Sądu Apelacyjnego wskazujący na zasadność stosowania do przedawnienia tych roszczeń (poza tymi, które z mocy przepisów szczególnych w ogóle nie podlegają przedawnieniu) 10 – letniego terminu przewidzianego w art. 118 k.c.

W konsekwencji zarzuty naruszenia art. 8 ust. 2 oraz art. 10 ust. 1 u.o.u.z.n. w zw. z art. 442 k.c. trzeba uznać za bezzasadne.

Nie można natomiast odmówić słuszności zarzutowi skarżącego kwestionującemu prawidłowość określenia przez Sad Apelacyjny organu właściwego do reprezentowania Skarbu Państwa w niniejszym sporze.

Zgodnie z treścią art. 10 ust. 2 u.o.u.z.n. zarówno w sprawach o zwrot mienia objętego przypadkiem lub konfiskatą, bądź też przedmiotów zatrzymanych w toku postępowania wobec osób represjonowanych, jak i o zapłatę ich równowartości Skarb Państwa w pierwszym rzędzie reprezentowany jest przez tę jednostkę organizacyjną, w której władaniu jest mienie podlegające zwrotowi. W przypadku, gdy takiej jednostki nie można wskazać, właściwym statio fisci jest organ administracji rządowej, któremu przekazano to mienie w wykonaniu orzeczenia sądu. Jeśli i takiego organu nie można ustalić, zastępstwo procesowe wykonuje minister właściwy do spraw Skarbu Państwa.

W rozpoznawanej sprawie określenie jednostki organizacyjnej właściwej do reprezentowania pozwanego Skarbu Państwa przy pomocy pierwszej lub drugiej ze wskazanych wyżej podstaw w ogóle nie wchodzi w rachubę. W świetle wiążących ustaleń Sądu Apelacyjnego zatrzymane ruchomości należące do małżonków J. znalazły się we władaniu nie istniejącego już Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego. Z ustaleń tych nie wynika, aby ruchomości te przekazane zostały w wykonaniu orzeczenia sądu do dysponowania jakiegokolwiek innej jednostce.

W najnowszym orzecznictwie Sadu Najwyższego na tle art. 10 ust. 2 u.o.u.z.n. zaprezentowany został pogląd, ku jakiemu skłania się także skład orzekający, zgodnie z którym w sprawach o roszczenia wymienione w tym przepisie minister właściwy do spraw Skarbu Państwa jest uprawniony do reprezentowania Skarbu Państwa, gdy zwrot mienia którego wypadek lub konfiskatę orzeczono nie jest możliwy w naturze (por. wyrok SN z dnia 19 maja 2005 r., II CK 705/04, niepubl.). W uzasadnieniu tego stanowiska zaakcentowano wyraźne powiązanie w art. 10 ust. 2 u.o.u.z.n. reprezentacji Skarbu Państwa z tymi tylko jednostkami organizacyjnymi, które weszły we władanie skonfiskowanym mieniem, i we władaniu których mienie to w dalszym ciągu pozostaje. Wskazano również, że

w przypadku, gdy jednostka, w której władaniu znajdowało się skonfiskowane mienie, już nie istnieje, brak jest podstaw do tego, aby za reprezentanta Skarbu Państwa uznać jednostkę, która przejęła jej funkcję. Czym innym jest następstwo funkcjonalne określonych jednostek organizacyjnych, czym innym zaś władanie przez nie skonfiskowanym mieniem. W odniesieniu do roszczenia o zwrot równowartości utraconego mienia zwrócono także uwagę na wskazane przez ustawodawcę w art. 10 ust. 1 u.o.u.z.n. źródło finansowania zasądzonych z tego tytułu świadczeń (pozostające w dyspozycji ministra właściwego do spraw Skarbu Państwa).

Stojąc na gruncie przytoczonego zapatrywania stwierdzić należy, iż Sąd Apelacyjny wskazał Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji jako reprezentanta Skarbu Państwa z naruszeniem art. 67 § 2 k.p.c. w zw. z art. 10 ust. 2 u.o.u.z.n. Uznając trafność podniesionego w tym zakresie zarzutu Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁶ k.p.c. orzekł, jak w sentencji.